

УДК 37.043.2: 373.3 – 056.34

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.32>

Галина ЧУПАНДІНА

аспірантка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61000

ORCID: 0009-0000-4132-4018

Бібліографічний опис статті: Чупандіна, Г. (2025). Форми та методи розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з розладами аутичного спектра. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 253–257, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.32>

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА

У межах дослідження теоретично обґрунтовано форми та методи розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) з урахуванням особливостей їхнього емоційного реагування, соціальної взаємодії та сенсорної обробки інформації.

Найбільш доцільними визнано використання соціальних історій, рольового моделювання, арт- і музикотерапії, ларпінгу, а також карток життєвих історій. Охарактеризовано потенціал зазначених форм та методів на прикладі ларпінгу (рольова гра, в якій учасники фізично та емоційно переживають різні соціальні ролі і ситуації) та карток життєвих історій (спеціально розроблені картки, які ілюструють різноманітні життєві ситуації).

Визначено, що всі презентовані форми та методи є потужними інструментами розвитку соціально-емоційних навичок дітей з РАС, оскільки вони забезпечують формування здатності до емоційного самовираження, розуміння власних і чужих емоцій, встановлення міжособистісних контактів, розвиток емпатії, навичок саморегуляції та ефективної соціальної взаємодії, що є критично важливими для повноцінного функціонування дитини в соціальному середовищі.

Визначено ключові умови розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС, серед яких: побудова доброзичливого освітнього середовища; високий рівень підготовки фахівців; залучення родини до процесу формування навичок, а також врахування інтересів і сильних сторін кожної дитини.

Ключові слова: соціально-емоційні навички, діти з розладами аутичного спектра, розвиток соціально-емоційних навичок дітей з РАС, форми та методи.

Galina CHUPANDINA

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, 7 Rustaveli ave., Kharkiv, Ukraine, 61000

ORCID: 0009-0000-4132-4018

To cite this article: Chupandina, G. (2025). Formy ta metody rozvytku sotsial'no-emotsiynykh navychok u ditey z rozladamy autychnoho spektra [Forms and methods of developing social and emotional skills in children with autism spectrum disorders]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 253–257, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.32>

FORMS AND METHODS OF DEVELOPING SOCIAL AND EMOTIONAL SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

The study theoretically substantiates the forms and methods of developing social and emotional skills in children with autism spectrum disorders (ASD), taking into account the characteristics of their emotional response, social interaction and sensory information processing.

The most appropriate are the use of social stories, role modeling, art and music therapy, larping, as well as life story cards. The potential of these forms and methods is characterized using the example of larping (a role-playing game in which participants physically and emotionally experience various social roles and situations) and life story cards (specially designed cards that illustrate various life situations).

It was determined that all the presented forms and methods are powerful tools for the development of socio-emotional skills in children with ASD, since they provide the formation of the ability to emotional self-expression, understanding of one's own and others' emotions, establishing interpersonal contacts, developing empathy, self-

regulation skills and effective social interaction, which are critically important for the full functioning of the child in the social environment.

Key conditions for the development of social and emotional skills in children with ASD have been identified, including: building a friendly educational environment; high level of specialist training; involving the family in the process of skill formation, as well as taking into account the interests and strengths of each child.

Key words: social-emotional skills, children with autism, development of social-emotional skills in children with autism, forms and methods.

Актуальність проблеми. У контексті сучасних соціально-освітніх трансформацій, спрямованих на утвердження принципів інклюзивності, особливої актуальності набуває проблема забезпечення повноцінного соціального розвитку дітей з інвалідністю різних нозологічних груп, зокрема дітей з розладами аутистичного спектра (РАС). Серед ключових складових цього процесу є формування та розвиток соціально-емоційних навичок, що визначають здатність дитини до взаємодії з іншими, до самовираження, розуміння емоцій, співпереживання та побудови соціальних зв'язків.

Діти з РАС, як правило, мають труднощі у сфері соціальної комунікації, емоційної регуляції, а також у розпізнаванні й інтерпретації невербальних сигналів. Це суттєво впливає на їхню здатність адаптуватися в соціумі, взаємодіяти з однолітками, вчительством, членами родини. Саме тому питання пошуку та обґрунтування доцільних форм та методів розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС є надзвичайно актуальним для педагогічної, психологічної та соціально-педагогічної практики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС є предметом дослідження в межах спеціальної педагогіки, загальної педагогіки, психології, нейропсихології, соціальної педагогіки та інших наукових галузей. У сучасному вітчизняному науковому дискурсі спостерігається підвищення інтересу до вивчення специфіки та особливостей формування соціального інтелекту, соціально-емоційного розвитку та соціальної взаємодії у дітей з порушеннями комунікативної сфери, що розглядаються як суміжні напрями у контексті дослідження розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС.

У контексті вивчення розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС важливими є напрацювання науковців, присвячені інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання

(СЕЕН) у сучасну систему освіти. Зокрема, у працях Л. Гриневич, Т. Дрожиної, О. Елькіна та О. Масалітіної здійснено наукове обґрунтування можливостей реалізації СЕЕН у межах реформи «Нова українська школа». Авторами проаналізовано нормативно-правову базу, педагогічні підходи, а також результати всеукраїнського опитування вчителів щодо готовності до впровадження СЕЕН в освітній процес.

Науковці К. Бірюкова, Т. Корольок, М. Максимчук, О. Мартинчук, І. Недозим, Т. Скрипник, Г. Супрун, В. Тарасун, О. Чепка, О. Шульженко та інші акцентують увагу на важливості розвитку соціально-емоційної сфери дітей з РАС, досліджують педагогічні умови та підходи, спрямовані на її формування, а також висвітлюють аспекти корекційної підтримки цієї категорії дітей.

Окремі праці присвячено формуванню соціально-емоційних навичок у дітей різного віку. Так, у дослідженнях В. Вінс, А. Бондарчук, Л. Шумейко представлено модель розвитку соціально-емоційної компетентності молодших школярів з аутизмом, розроблену на основі технології «класного менеджменту».

Таким чином, наукове поле досліджень демонструє різноманіття підходів, які можуть бути адаптовані для формування та розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС. Водночас відчувається брак комплексних досліджень, які б давали розуміння форм та методів розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС.

Мета дослідження. Визначити та теоретично обґрунтувати доцільні форми та методи розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС, а також визначити окремі умови розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-емоційні навички (м'які, гнучкі, навички XXI століття, soft або life skills) – це індивідуальні риси та характеристики, які можна розвивати протягом життя, вони важливі для навчальних досягнень, соціальних стосун-

ків і згуртованості, конкурентоспроможності на ринку праці, активної громадянської позиції й добробуту людини загалом (Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок – в Україні, 2023).

Формування соціально-емоційних навичок є надзвичайно важливим аспектом розвитку дітей з розладами аутичного спектра, оскільки РАС є нейророзвитковими порушеннями, що зумовлюють специфічні труднощі у сфері соціальної взаємодії, комунікації та поведінки (Що потрібно знати про розлади аутичного спектра?, 2024).

Аналізуючи наукове дослідження В. Вінса, А. Бондарчука та Л. Шумейко, які запропонували модель формування соціально-емоційних навичок у молодших школярів з РАС на основі технології «класного менеджменту», можна виокремити основні форми та методи роботи, спрямовані на розвиток соціально-емоційної сфери дітей з розладами аутичного спектра. До форм роботи автори відносять: спеціальні програми навчання; програма формування соціально-емоційних навичок; поетапне або комбіноване проведення групових тренінгів. Методичний арсенал на їх думку охоплює: вправи-знайомства; символічні, соціальні ігри, ігри-перевілення; тактильні ігри; участь в іграх-театралізаціях та ін (Вінса & Бондарчука & Шумейко, 2024, с.47).

Ураховуючи специфіку розвитку дітей з РАС, можна стверджувати, що зазначені форми та методи є теоретично обґрунтованими і мають потенціал для формування базових компонентів соціально-емоційної компетентності. Вони відповідають специфічним потребам цієї категорії дітей і можуть бути використані в практиці для розвитку відповідних навичок.

Зважаючи на зазначені форми та методи, а також на власний досвід, ми вважаємо, що доцільним є використання таких форм та методів, як соціальні історії, рольове моделювання, арт- і музикотерапія, ларпінг, картки життєві історії тощо. Коротко схарактеризуємо потенціал зазначених форм та методів на прикладі ларпінгу та карток життєвих історій.

Так, одним провідний методів розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС є ларпінг. LARP – форма активності, що з'явилася в Америці у 1970 році як опосередкований сегмент настільних рольових ігор та імпровіза-

ційної драми. Під час ларпів, між усіма учасниками процесу розподіляють ролі персонажів, які можуть бути вигаданими, або реальними (Stark, 2012).

Ларпінг не є розповсюдженим, проте саме ларпінг є дієвим методом корекційно-розвиткової діяльності, оскільки він створює варіативне ігрове, соціальне середовище та містить численні стилі навчально-ігрової і корекційної діяльності (Суменко, 2012, с.111).

Ларпінг забезпечує дітям з РАС можливість пережити різні соціальні ситуації в безпечному середовищі, що дає їм можливість експериментувати з різними способами реагування на ситуації та спілкування з іншими. У процесі таких ігор діти не лише вчаться розпізнавати емоції, але й практично застосовують ці знання, набуваючи досвіду соціальних взаємодій у контексті емоційної підтримки та співчуття.

Ларпінг є потужним інструментом розвитку соціально-емоційних навичок дітей з РАС, оскільки він поєднує в собі навчання через гру, емоційну підтримку та групову взаємодію та стимулює дітей переживати та виражати свої почуття через певні ролі та сценарії.

Не менш потужним методом роботи з розвитку соціально-емоційних навичок дітей з РАС є картки життєві історії. Картки життєві історії – це соціальні історії за картинками, які дорослі/фахівці створюють для дітей з метою корекції їх поведінки або прищеплення їм первинних соціальних, побутових навичок та навичок поведінки в дитячому колективі (Рассказова & Тарасенко, 2017, с. 373).

Картки-життєві історії подають інформацію буквальним, конкретним чином, що може поліпшити розуміння дитиною раніше неоднозначних і важких йому ситуацій. Розглядаючи картки-життєві історії, діти мають можливість вголос висловити своє ставлення до зображаного сюжету. Дорослі/фахівці повинні підтримувати вислови дітей, вчити їх правильно визначати різні соціальні ситуації і деякі їх характерні ознаки, допомагати краще зрозуміти зміст картки, а головне – стимулювати дітей до висловлювань з приводу змісту зображеної картинки. Рівень складності сюжету соціальної ситуації та характер завдань, які повинні виконати діти, розглядаючи картинку, залежить від психовікових особливостей дитини (Рассказова & Тарасенко, 2016, с. 26).

Тобто, картки-життєві історії представляють собою візуальні зображення, які відображають конкретні життєві ситуації, емоції та реакції, з якими дитина може зіткнутися в повсякденному житті. Вони служать наочним інструментом для розуміння соціальних норм, емоційного вираження та взаємодії з іншими людьми. Використання карток життєвих історій з дітьми з РАС дозволяє їм не лише бачити, але й уявляти себе в тих чи інших ситуаціях, що значно покращує їх здатність передбачати реакції, розвивати емпатію та приймати відповідні соціальні рішення, краще орієнтуватися в соціальному середовищі, розвивати розуміння соціальних норм та емоційних реакцій.

Для досягнення позитивних результатів розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС важливо не лише систематично впроваджувати відповідні форми та методи, а й забезпечити низку умов. Окреслюючи ці умови, звернемося до дослідження О.Чепки, яка підкреслює, що для формування соціальних навичок у дітей з аутизмом важливими є такі аспекти: прагнення педагога організувати спілкування дітей без спонукання та втручання дорослих; бажання педагога викликати в учнів інтерес до думок, поглядів і міркувань однолітків; формування в дітей уміння слухати інші думки та вести діалог як з педагогом, так і з однолітками; здатність педагога помічати емоційні стани дітей і навчати цьому дітей; формування в учнів прагнення допомагати один одному за потребою; уміння педагога запрошувати дітей до групової роботи та активізувати їх піднесений настрій; здатність створювати умови для спільного обговорення завдань між учнями; можливість створення ситуацій, де діти можуть відкрито виявляти свої емоції, передавати почуття і встановлювати зоровий контакт із співрозмовником (Чепка, 2022, с. 218).

Ґрунтуючись на цих рекомендаціях, ми виокремили ключові умови розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС. До них, на нашу думку, належать: побудова доброзичливого освітнього середовища; високий рівень підготовки фахівців; залучення родини до процесу формування навичок, а також врахування інтересів і сильних сторін кожної дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що розвиток соціально-емоційних навичок у дітей з розладами аутичного спектра є важливою умовою їхньої соціальної адаптації, емоційного благополуччя та гармонійної взаємодії з оточенням. Обґрунтовані та презентовані форми та методи роботи, зокрема ларпінг, картки життєвих історій, рольове моделювання, соціальні історії, арт- і музикотерапія, мають значний потенціал для формування соціально-емоційних навичок у дітей з РАС, оскільки враховують їхні характерні особливі та орієнтовані на розвиток емоційної чутливості, емпатії та навичок соціальної взаємодії. Для досягнення позитивних результатів у розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з РАС необхідно не лише систематично впроваджувати відповідні форми та методи, але й забезпечити низку умов: побудувати доброзичливе освітнє середовище; забезпечити високий рівень підготовки фахівців; залучити родину до процесу формування навичок; врахувати інтереси та сильні сторони кожної дитини. Перспективами подальших досліджень є розробка програм розвитку соціально-емоційних навичок з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей з РАС, а також вивчення результативності реалізації окремих форм і методів у середовищі центрів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок – в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/news/mizhnarodne-doslidzhennya-sotsialno-emotsiynikh-navichok-v-ukraini> (дата звернення: 06.03.2025).
2. Рассказова О. І., Тарасенко Н. В. Досвід використання «Книг-соціальних історій» для дітей з розладами спектра аутизму або затримкою психічного розвитку. *Дитина з особливими потребами*. Харків : ТОВ «Основа», 2016. № 12(24). С. 25–28.
3. Рассказова О. І., Тарасенко Н. В. Картки «Життєві історії» як засіб збереження та зміцнення здоров'я дітей з особливими потребами. *Педагогіка здоров'я*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Чернігів, 7-8 квіт. 2017 р. Чернігів, 2017. Т. 2. С. 371–374.
4. СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / голов. ред. О. Елькін. 2-ге вид. Київ : ТОВ «Інжиніринг», 2023. 148 с.

5. Суменко Т. Ю. Ларпінг як метод формування соціальної компетентності дітей із складними порушеннями розвитку. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 25 листопада 2021 р. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С.110–112.
6. Чепка О. Психолого-педагогічний супровід дітей з розладами аутичного спектра. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 2. С. 209–220.
7. Що потрібно знати про розлади аутичного спектра? URL: <https://moz.gov.ua/uk/scho-potribno-znati-pro-rozladi-autichnogo-spektra> (дата звернення: 06.03.2025).
8. Що таке соціально-емоційні навички? URL: <https://www.edcamp.ua/shcho-take-sotsialno-emotsijni-navychky/> (дата звернення: 06.03.2025).
9. Jones D., Greenberg M., Crowley M. Early Social-Emotional Functioning and Public Health: The Relationship between Kindergarten Social Competence and Future Wellness. *American Journal of Public Health*. 2015. Vol. 105. P. 2283–2290.
10. Stark L. Leaving mundania: Inside the transformative world of live action role-playing games. *Chicago, Ill : Chicago Review Press*, 2012.

REFERENCES:

1. Mizhnarodne doslidzhennia sotsialno-emotsiinykh navychok – v Ukraini [International study of social and emotional skills – in Ukraine]. (n.d.). *mon.gov.ua*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/mizhnarodne-doslidzhennya-sotsialno-emotsiinykh-navichok-v-ukraini> [in Ukrainian].
2. Shcho potribno znaty pro rozlady autychnoho spektra? [What do you need to know about autism spectrum disorders?]. (n.d.). *moz.gov.ua*. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/uk/scho-potribno-znati-pro-rozladi-autichnogo-spektra> [in Ukrainian].
3. Rasskazova, O. & Tarasenko, N. (2016). Dosvid vykorystannia «Knyh-sotsialnykh istorii» dlia ditei z rozladamy spektra autyzmu abo zatrymkoiu psikhichnogo rozvytku [Experience using «Social Story Books» for children with autism spectrum disorders or mental retardation]. *Dytyna z osoblyvymy potrebamy*, 12(24), 25–28 [in Ukrainian].
4. Rasskazova, O. & Tarasenko, N. (2017). Kartky «Zhyttievi istorii» yak zasib zberezhenia ta zmitsnennia zdorovia ditei z osoblyvymy potrebamy [Life Story Cards as a Means of Maintaining and Promoting the Health of Children with Special Needs]. Proceedings from MIIM: Vseukrayins'koyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi «Pedahohika zdorovia» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Health Pedagogy». (pp. 371–374). Chernihiv [in Ukrainian].
5. Elkin, O. (Eds.). (2023). *SEEN-putivnyk. Sotsialno-emotsiine ta etychne navchannia: osvitnia prohrama dlia navchannia sertsia y rozumu [SEEN Guide. Social-Emotional and Ethical Learning: An Educational Program for Educating the Heart and Mind]*. Kyiv: TOV «Inzhynirynh» [in Ukrainian].
6. Sumenko, T. (2021). Larpinh yak metod formuvannia sotsialnoi kompetntnosti ditei iz skladnymy porushenniamy rozvytku [Larping as a method of forming social competence in children with complex developmental disorders]. Proceedings from MIIM: materialy Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii «Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannia osobystosti v riznykh sotsialnykh instytutsiiakh» – materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Modern realities and prospects of social education of the personality in various social institutions. (pp. 110–112). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Shcho take sotsialno-emotsiini navychky? [What are social-emotional skills?]. (n.d.). *edcamp.ua*. Retrieved from: <https://www.edcamp.ua/shcho-take-sotsialno-emotsijni-navychky/> [in Ukrainian].
8. Chepka, O. (2022). Psykholoho-pedahohichniy suprovod ditei z rozladamy autychnoho spektra [Psychological and pedagogical support for children with autism spectrum disorders]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnogo universytetu*, (2), 209–220 [in Ukrainian].
9. Jones, D., Greenberg, M., & Crowley, M. (2015). Early Social-Emotional Functioning and Public Health: The Relationship between Kindergarten Social Competence and Future Wellness. *American Journal of Public Health*. 105. 2283–2290.
10. Stark, L. (2012). Leaving mundania: Inside the transformative world of live action role-playing games. *Chicago, Ill : Chicago Review Press*.